

Andrijana Kos-Lajtman

Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet – Odsjek u Čakovcu
andrijana.kos-lajtman@ufzg.hr

Jaga-baba na Haliču – pronađeni rukopis Ivane Brlić-Mažuranić

Izvorni znanstveni članak / original research paper
Primljeno / received 9. 5. 2013.

L
ibri
&
iberi

Rad donosi uvid u tekst Ivane Brlić-Mažuranić *Jaga-baba na Haliču*, do sada u većem dijelu nepoznat, čiji je rukopis u travnju 2012. pronađen u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Riječ je o pripovjednom tekstu čija je radnja smještena na Halič, brdo u okolici Varaždina, u kraju s kojim je Ivana Brlić-Mažuranić bila povezana snažnim obiteljskim vezama. Pripovijest nije dovršena i fragmentarnog je karaktera, a tek je parcijalno objavljena u Zagorskome kalendaru 1960. Nakon autoričine smrti rukopis je pripao njezinu sinu Ivi Brliću, a nakon toga, do nedavnoga pronalaska, iako je tekst naslovno bio zaveden u Arhivu obitelji Brlić, gubi mu se svaki trag. U radu se rasvjetljavaju sadržajni i oblikovni aspekti pripovijesti no, također, i njezino moguće situiranje u širi književnopovijesni i autobiografski kontekst autoričina stvaralaštva – u kontekst njezine neoromantičke orijentacije, sklonosti motivima slavenske mitologije, ali i podneblju Hrvatskoga zagorja kao motivsko-tematskoga uporišta.

Ključne riječi: Halič, Ivana Brlić-Mažuranić, Jaga-baba na Haliču, Baba Jaga, nedovršeni tekst, rukopis, pripovijest iz obiteljskoga života

Uvod

Iako se o Ivani Brlić-Mažuranić i njezinu radu u zadnjih stotinjak godina puno pisalo (bibliografija radova obuhvaća više desetaka radova te tri tematski cjelovita zbornika¹), postoje aspekti njezina života i stvaralaštva koji još uvijek intrigiraju neraskvijeljenošću. I dok je polazište za (de)konstrukciju autoričina

¹ Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić (Jelčić 1970); *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994.* (Vukelić 1994); *Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić* (Pintarić 2005).

biografskoga konteksta uglavnom bila njezina *Autobiografija* iz 1916. godine (1930a), u rasvjetljavaju njezinoga književnog profila temelj su predstavljala njezina djela. Kako je *Autobiografija* relativno kratak tekst, koji je uz to napisan u trenutku kada je značajan dio života autorice još bio pred njom,² logično je da postoje aspekti o kojima taj tekst ne daje jasnu sliku. Osim toga, autobiografiju kao hibridnu fikcijsko-fakcijsku vrstu tek je uvjetno moguće koristiti za potvrdu istinitosti (usp. Zlatar 1998, Kos-Lajtman 2011). S druge strane, B.-M.³ dio je svoje pisane ostavštine (privatna pisma, dnevničke zapise, bilješke i nacрте nekih književnih tekstova) ostavila u rukopisu ili rasute u časopisima, pa niti pogled na njezin autorski profil nije mogao biti cjelovit. Segment autoričina života o kojemu se malo zna jest njezina vezanost za varaždinski kraj, točnije, za vinograd Halič,⁴ a gotovo je sasvim nepoznato da joj je taj zagorski kraj poslužio i kao poticaj za književno stvaranje.

Ivana Brlić-Mažuranić i Halič: životne i književne veze

Majka Ivane B.-M., Henrietta rođ. Bernath, potjecala je iz stare varaždinske ljekarničke obitelji Lendvay od koje je Henrietta i baštinila vinograd Halič na Varaždin brijegu u okolici Varaždina (Brlić 1960: 220). Obitelj Mažuranić često je ljetovala na svom ladanjskom imanju. Ta je činjenica važna ne samo za prijateljevanje s književnikom Franjom Markovićem, čija je obitelj također ljetovala u tom kraju i koji je ostavio velik utjecaj na mladu autoricu (B.-M. 1930a: 245), već i za njezino misaono i emotivno saživljavanje sa zagorskim krajem, njegovim ljudima i folklorom. O iskustvu djetinjih boravaka u varaždinskom kraju B.-M. je u *Autobiografiji* zapisala (1930a: 244):

Moja mladost protekla je većim dijelom u gradu. Uslijed moje žive i razigrane ćudi, te uslijed nepomućenih vanjskih prilika, bila je ona puna zabava i radosti kojima obiluje grad. Pa ipak je jedino ono vrijeme što sam ga provadala na ljetovanju (u Varaždinskom brijegu, na idiličnom krasnom zaselku, baštini moje majke) ostavilo trajnu uspomenu u meni. Ono tako reći spaja za mene sve ono što mladošću nazivam. – Osobita tjelesna snaga i zdravlje, ljubav k svakom tjelesnom gibanju i vještini, te ambicija koju sam sama u svojim očima stavljala u izvedbu tih tjelesnih vježba, činila mi je boravak u slobodi one čiste naravi nenaplativim. U drugu ruku pak djelovao je na moju maštu toliko čas i ljupkost onoga predjela da sam često, pošav kojim zamašnjim sportskim pothvatom u one bregove, ostajala na pol puta, u kojem prisjenku bilježeći u moju nikad neostavljenu pjesničku riznicu i zamisliv se još mnogo dalje negoli je moje umijeće na papir staviti znalo.

² Ivana Brlić-Mažuranić rođena je 1874., a umrla 1938. godine.

³ Autorica Brlić-Mažuranić nadalje u radu, radi ekonomičnosti, navodit će se inicijalima B.-M.

⁴ B.-M. zapisuje ime vinograda u ovom obliku pa će se i u ovom radu tako bilježiti, iako u zapisima njezina sina nalazimo oblik „Hališče“, a danas ga ponegdje nalazimo i kao „Halič“.

Autoričin sin Ivo Brlić u „Životopisu“ (1970) rezimira činjenice iz majčina života dotičući se ljetovanja na Varaždin brijegu kao važnog čimbenika njezinih mladenačkih dana. Još mnogo detaljnije učinio je to u tekstu „Ivana Brlić-Mažuranić na Hališću“ u *Zagorskom kalendaru* (1960), kao najavi početka pripovijesti *Jagababa na Haliču* objavljenog u istom broju *Zagorskog kalendara*. Brlić opisuje obiteljske odlaske na Halič kao prave pustolovne pothvate na koje se svakoga ljeta otiskivala cijela obitelj (221):

[...] zaredali su od tog doba ljetni boravci čitave obitelji u skromnoj vinogradskoj kući Hališća. Bile su to prave ekspedicije. Putovanja kolima iz Zagreba kroz čitavo Zagorje, sve do Varaždin-brijega.

Ta putovanja opisuje Ivo Brlić detaljno – ističe uzbuđenje cijele obitelji, posebno djece koja „su znala da je došao čas, što su ga čitave godine teško iščekivala: ide se na ferije – u Hališće!“ (*ibid.*). Sjeća se nemogućnosti spavanja u noći prije puta i mnogobrojnih priprema kada su (*ibid.*):

stariji spremali stvari za ljetni boravak na ladanju: vezali su se debeli svežnjevi posteljine u velike lanene plahte, punile košare kuhinjskim suđem i priborom, ulagala se dječja oprema u putne korpe i kovčege, a u sanduke se slagala zaira, što se na ladanju teško dobiva: sol, šećer, ulja, mirodije i sve one sitnice, što bi ih samo stara kuharica i dječji idol Hanika Vukšenić znala zamisliti, nabrojiti i u dječje poslastice obratiti.

Put Haliča kretalo bi se ujutro (222):

Teškim lancima zavrta kolesa odskakuju i prodorno cvile niz strmu kaldrmu Mesničke ulice. Ispod husure izviruje nekoliko glavica i jedna prosijeda glava... [...] To je krenula mala četa djece Vladimira Mažuranića, pod komandom ljubljene Hanike i pod hasurom, kroz čitavo Zagorje – u Hališće.

Ivanina sestra Alka Nestorova u memoarima također govori o Haliču gdje je obitelj provodila dva mjeseca, opisujući imanje „s lijepom stambenom zgradom, velikom drvenom verandom i ogromnom starom platanom pred kućom“ (nav. prema Brlić 1960: 222), dok za *gorice* iznosi da su bile „zasadene prvorazrednom vrstom grožđa“ (*ibid.*). Alkini su zapisi zanimljivi i zato jer zasebno sagledavaju učinak tih dana na svako dijete u obitelji Henriette i Vladimira Mažuranića. Za Ivanu, najstariju, Alka ističe da je svjetonazorom i interesima već mnogo više spadala među odrasle nego među djecu te da se najviše družila s Radovanom Markovićem, sinom profesora Franje Markovića, kao i s najmlađim bratom Željkom (usp. *ibid.*). Zabavljali su se rješavanjem matematičkih zadataka, slušali Vladimira Mažuranića „kako na glas čita jednu Jules Verneovu pripovijest za drugom“ (*ibid.*), ili promatrali zvijezde. Alka svoje pripovijedanje o Haliču završava rečenicom: „Bilo nam je kao u priči – u tom našem Hališću!“ (*ibid.*).

Osim uspomena na Halič ugrađenih u *Autobiografiju*, među književnom ostavštinom B.-M. nalazi se i nedovršena pripovijest *Jaga-baba na Haliču*. Tekst je ostao u rukopisu, obuhvaća dva poglavlja od kojih je, kao što je već spomenuto, prvo tiskano u *Zagorskom kalendaru* 1960. Unatoč objavljivanju toga dijela, pripovijest je ostala nezamijećena u znanstvenoj i stručnoj javnosti, a koliko nam je poznato nije nigdje ponovno objavljena. Rukopis je prvotno bio pohranjen u Arhivu obitelji Brlić,⁵ no tamo nije ostao stalno, o čemu svjedoči napomena o posuđivanju teksta sinu Ivi 1958. i druga, zapisana neposredno ispod prve, o tome da nije vraćen. Pronađen je tek nedavno, u travnju 2012., u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.⁶ Iako je tekst fragmentaran, višestruko je zanimljiv, ne samo poetičkim obilježjima, nego i nizom drugih važnih pitanja koja otvara. Prije svega, aktualizira problematiku autoričine usmjerenosti na teme slavenske mitologije, kao i intenzitet autoričine osobne veze sa živopisnim zagorskim krajem te njegovom prirodnom i folklornom baštinom.

Rukopis *Jaga-baba na Haliču*

Materijalna obilježja rukopisa, kontekst nastanka i (ne)objavljivanja

Pronađeni tekst, uz naslovnicu, obuhvaća ukupno dvadeset i tri stranice. Među njima se, osim dvadeset i jedne rukopisne stranice pisane što tintom, što grafitnom olovkom,⁷ nalaze i dvije strojopisne stranice. Na naslovnoj stranici, osim naslova *Jaga-baba na Haliču* i podnaslova *Prizori iz života Vaneka Juga i njegove porodice*, nalaze se autoričin paraf i datacija, godina 1917. (SI. 1).

Uz tekst pripovijesti koji je pronađen u Arhivu HAZU priložen je i crtež u boji vinogradske kleti Vladimira Mažuranića na Varaždin brijegu (SI. 2).

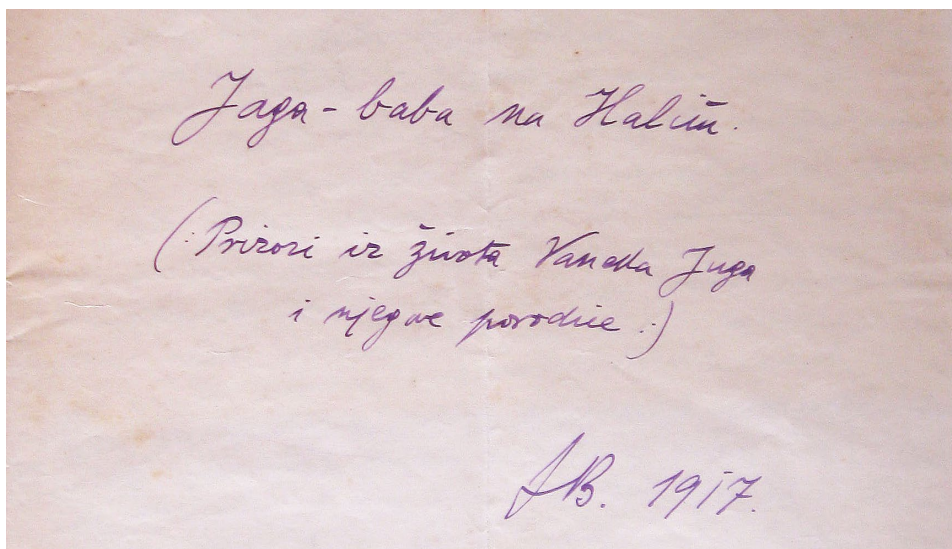
B.-M. tekst nikada nije dovršila. Razlozi za to nisu poznati, o čemu promišlja i Ivo Brlić (1960: 225):

Ne znamo, zašto autorica nije dovršila tu pripovijest iz kraja, koji joj bijaše toliko srcu prirastao, ma da rukopisu prileži nacrt malne za čitavu pripovijest. No i ono nešto stranica, u svemu dva poglavlja, što se, u rukom pisanom čistopisu autorice, sačuvalo, spada među najljepšu i pjesnički najneposredniju prozu književnice Ivane Brlić-Mažuranić.

⁵ Arhiv obitelji Brlić, kutija 82. svežnjici 21. Ispod ubilježenog naslova *Jaga Baba na Haliču* stoji da „Rukopis nedostaje!“, te: „Izv. *Jaga Baba na Haliču* i poslala Ivi 25. III. 1958.“, a drugim je rukopisom dodano: „i nije vratio do 16. V. 1977.“ Bilješke su potpisane inicijalima, „Z. B.“, vjerojatno Ivanine kćeri Zdenke.

⁶ Rukopis su pronašli Berislav Majhut s Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, istraživač života i rada Ivane B.-M. i njezine obitelji, i njegova asistentica Sanja Lovrić.

⁷ Šesnaest stranica pisano je tintom, a pet stranica grafitnom olovkom.

Sl. 1. Detalj naslovne stranice rukopisa Jaga-baba na Haliču.
Fig. 1 Title page detail of the manuscript Jaga-baba na Haliču.

Sl. 2. Nepotpisan crtež vinogradske klijeti Vladimira Mažuranića na Varaždin brijegu, na tzv. Haliču ili Hališću.
Fig. 2 Anonymous drawing of Vladimir Mažuranić's wineyard cottage located on the Varaždin Hill, called Halič or Hališće.

Ne znamo razloge zbog kojih je tekst ostao nedovršen. Ipak, godina početka pisanja čini se znakovitom. Naime, 1917. godina, vrijeme je neposredno nakon izlaska iz tiska *Priča iz davnine*, autoričine knjige koja je privukla najviše pozornosti i stekla najbolju recepciju. U to je vrijeme, nedvojbena, B.-M. bila najdublje posvećena motivima slavenske mitologije, iako neka najnovija istraživanja njezino zanimanje za takve teme pomiču i na kasniji period. Kos-Lajtman i Horvat (2011), naime, temeljem rukopisnih bilježaka koje je B.-M. vodila uz čitanje stručne literature, rekonstruiraju izvore za njezine mitološke motive pokazujući da je B.-M. mnogo dublje poznavala slavensku mitologiju nego se to ranije mislilo, ali i to da se njezina angažiranost na tom polju vjerojatno proteže gotovo na cjeloživotno razdoblje.⁸ Stoga 1917. kao godina pisanja *Jage-babe na Haliču* dodatno potkrepljuje zaključak o dugotrajnoj autoričinoj angažiranosti na problematici slavenske mitologije.⁹ Jedan od važnijih razloga prekida rada na pripovijesti mogao bi biti i događaj iz privatnoga života. Naime, upravo 1917. B.-M. je u 43. godini života rodila svoje najmlađe dijete, kćer Nedjeljku, kojoj je sigurno morala posvetiti značajno vrijeme.

Semantička razina

Pripovijest *Jaga-baba na Haliču* podnaslovljena je *Prizori iz života Vaneka Juga i njegove porodice*, čime je naznačen i krug njezinih glavnih protagonista. Prvo poglavlje u objavljenoj verziji nosi naslov „Vaneka Juga udio“, dok je u rukopisu naslovljen „Vanekova koliba“ pa možemo pretpostaviti da je, možda, riječ o uredničkoj intervenciji.

Tekst započinje opisom uvale potoka Mozdernjaka „na Haliču brijegu“ (B.-M. 1960: 227), gdje se smjestila kuća Vaneka Juga. Uvala se predočuje bujnom, zelenom i mirisnom, izgledala je „tako istinski, tako svjež, kao što se čovjeku inače pričinjaju samo krajevi u davnoj uspomeni“ (*ibid.*). Također, ističe se da je uvala bila „čudnovato odijeljena od ostalog svijeta“ (*ibid.*), uz detaljan opis njezina šumskoga, brdovitoga okružja. U okrilju te čiste prirode gotovo da i nije bilo tragova ljudskoga življenja – spominju se „otrcani slamnati krovovi kolibica“ koji su „virili [...] pogdjegdje iza visokih živica“ (*ibid.*), no oni su se toliko stopili s

⁸ Rukopisni zapisi koji se odnose na motive slavenske mitologije datirani su u godinu 1934., što omogućuje višestruke zaključke, prije svega onaj da je B.-M. mitološkim temama bila posvećena i nakon objavljivanja *Priča iz davnine* (usp. Kos-Lajtman i Horvat, 2011: 97).

⁹ Među mnogobrojnim likovima slavenske mitologije koje je 1934. zapisala u zabilješkama naslovljenima *Ove su bilješke izvadjene iz „Afanasjev Vozzrenija drevnih Slavjan“ i iz Tkany Mythologie der alten Teutschen und Slaven. Što je prekriziženo ono sam upotrebila u nekim pričama*. B.-M., doduše, ne navodi izravno Babu Jagu, ali zato navodi niz srodnih demonskih ženskih likova – Mračenku, Poludnicu, Čumu i sl.

prirodom „da gotovo da i nisu svjedočili o prisutnosti ljudi“ (*ibid.*). Vanek Jug u svojoj kolibi, smještenoj na lijevom od dva obronka, živi sa ženom i šestero djece.

U sljedećoj dionici donosi se Vanekov opis. On je čovjek širokoga i spokojnog lica, kratkih rusih brkova i svijetlih modrih očiju kojima je „bez teškog pitanja i bez napornog traženja“ (228) gledao u svijet, „pouzdao se u njih i radio svoj posao upravo onako, kako su ga i one i ostala ćutila njegova u toku života naučila“ (*ibid.*). Riječ je o priprostu čovjeku, seljaku koji je sve naučio izravnim iskustvom razvivši tako i svoju bitnu značajku: „postepeno je on pokazivao sve više opreza, a sve manje žurbe u svojim kretnjama, pa se sada, kad je Vanek već prevalio polovicu svog života, vidjelo, da se sve pouzdanje njegovo temelji samo na polaganom i opreznom poslovanju“ (*ibid.*). Vanekova obitelj živjela je teško, od zemlje, ovisna o (ne)prilikama u prirodi zbog kojih bi ponekad trpjela i glad.

Drugo, veće poglavlje rukopisa, naslovljeno je „Oluja“ i nije objavljeno. Proteže se na ukupno šesnaest stranica (prva je strojopisna, dok su ostale rukopisne), u čijem su slijedu zamjetna određena odstupanja u numeraciji. Prvih osam stranica drugoga dijela numerirano je u kontinuitetu (stranice od 6 do 13), a nakon toga slijede: dvije stranice numerirane oznakom 16 i 17, jedna nenumerirana stranica, tri stranice numerirane oznakom 7, 8 i 9, jedna stranica numerirana oznakom 5 i jedna nenumerirana stranica. Iako je rukopis mjestimice teško čitljiv, semantička okosnica pripovijedanja može se razabrati. Pripovijedanje se u ovom dijelu temelji na prikazu oluje na Haliču. Poglavlje započinje slikom dvoje Vanekove djece kako se igraju ispred kuće i pjevaju „Miš mi je polje popasel“, narodnu kajkavsku dječju pjesmicu, dok se iz kuće čuje jednoličan zvuk ručnoga žrvnja. Sve je mirno, samorazumljivo: „Činilo se kao da u ovoj tišini, u ovom odcijepljenom svijetu, lišenom svih nenadanih događaja, nema razloga da ikada prestane ni to okretanje žrvnja, ni beskrajna pjesma djece“ (B-M. 1917: 6).¹⁰ U isto vrijeme, Vanek kraj kuće, pod kestenom, pere „vinsko suđe“ (*ibid.*), kad se iznenada smračí. On osjeća da dolazi oluja, gleda u nebo. Zbivanja u prirodi (boja sunca, lišće na drveću, strujanje zraka) upućuju na to da je oluja blizu. Vanek doziva svoju kćer Maru koja je u uvali s kravama, da životinje dopremi kući. Nevrijeme dolazi velikom brzinom – kiša počinje padati snažno, sve jače i jače, potočići se za čas pune vodom i blatom. Na pola puta između doline i Vanekove kolibe ukazuje se djevojčica zavijena u ponjavu. Kiša pada po njoj, bosa noge propadaju joj u blato, a dvije crne krave penju se ispred nje po klizavu putu. Munje sijevaju, oluja sve više bijesni, a „ukraj Marice trgne neka biela bielcata svjetlost, kroz bosa stopala prelete iz gliba neopisivi, lagani trnci – a zrak, bilje, drveće, kolići vinograda uskolebaju se na čas

¹⁰ Citati iz drugoga poglavlja navode se izravno iz pronađenoga rukopisa (s nekoliko strojopisnih stranica), brojem stranice kako je označeno u rukopisu.

pred njenim očima“ (10). Usred munja i kiše, Marica ukočenih zjenica pada na zemlju, licem u blato, te ostaje nepomično ležati. Krave, uplašene, stoje podalje. Kada se sve primiri, Marica se pridiže, ustaje, prvo smiruje svoje krave, Rumenku i Biljenku, a tada gorko zaplače u Rumenkin vrat.

U sljedećoj dionici pratimo Vanekovu ostalu djecu koja su za vrijeme oluje ostala sama u sobi (Vanek i njegova žena u žurbi spremaju osušenu travu na livadi iza kuće). Djeca sjede u dnu sobe, oko prazne kolijevke najmlađega djeteta koje je najstarija djevojčica uzela u naručje, silno su preplašena. Plaču, slušajući oluju kako bijesni. Nakon što se malo primire, kroz prozorčić kolibe gledaju u prirodu koja luduje. Sljedeća slika jest slika dolaska Marice kući s kravama, kada se već sve smirilo i „o njoj se više nije govorilo i svaki je u sebi zatvorio biljeg strave, koju bijaše prošao“ (13).

U nastavku teksta,¹¹ pripovijedanje se zaustavlja na slici Marice i Joška koji se u sunčano jutro nakon oluje nalaze pod krovčićem od dasaka, iza kolibe, gdje su pobacane stvari (motike, posude, ostaci kolica). Saznajemo da su Marica i Joško najveća pastorčad „velike Mare“ (16), kako su nazivali Vanekovu ženu. Slijedi opis velike Mare, gdje se ona predstavlja kao „visoka, strojna, još mlada i liepa“ (*ibid.*), s „crvenom poculicom koja je krojena po glavi glatko priliegala oko čela i ciele glave“ (*ibid.*) i dvjema pletenicama. Međutim, pripovijeda se u nastavku, ona odaje i dosta taštine, kao i početke umora i iscrpljenosti, odnosno: „Velika Mara bila je od onih maćuha kakove su prikazane i stalno stvorene u narodnim pričama“ (*ibid.*). Također, ističe se njezina bijela odjeća, bjelja od one drugih žena, te „neobično hladne modre i velike oči i vječno uzdignut nos“ (*ibid.*) koji su činili njezinu pojavu nemilom. Slijedi retrospektivna epizoda u kojoj se predočuje maćeha i njezin odnos prema Vanekovoj djeci kada su bila malena – situacija kada je u kasne, hladne jesenje noći mali Joško, spavajući na sijenu, drhtao od zime i glasno zazivao majku, no ona mu nije priskočila u pomoć. Slika koja slijedi na sljedećoj, nenumeriranoj stranici, ispisanom blijedom grafitnom olovkom i ukošenim, nečitkim rukopisom, prikazuje maloga Joška skutrenoga „kraj kopanje“ (s.p.) kako miješa unutrašnjost bundeve i Maricu koja ih po tratini skuplja i njemu dobacuje na miješanje. Podbočena „kao nemila uresnica“ (s.p.) stoji nad ovo dvoje siročadi „nemila maćuha“ (s.p.). Na sljedećoj stranici nastavljamo pratiti razgaljene Joška i Maricu u igri na tratini – Joško maše svojom sjekiricom, a Marica se pred njom zaklanja drvenom posudom

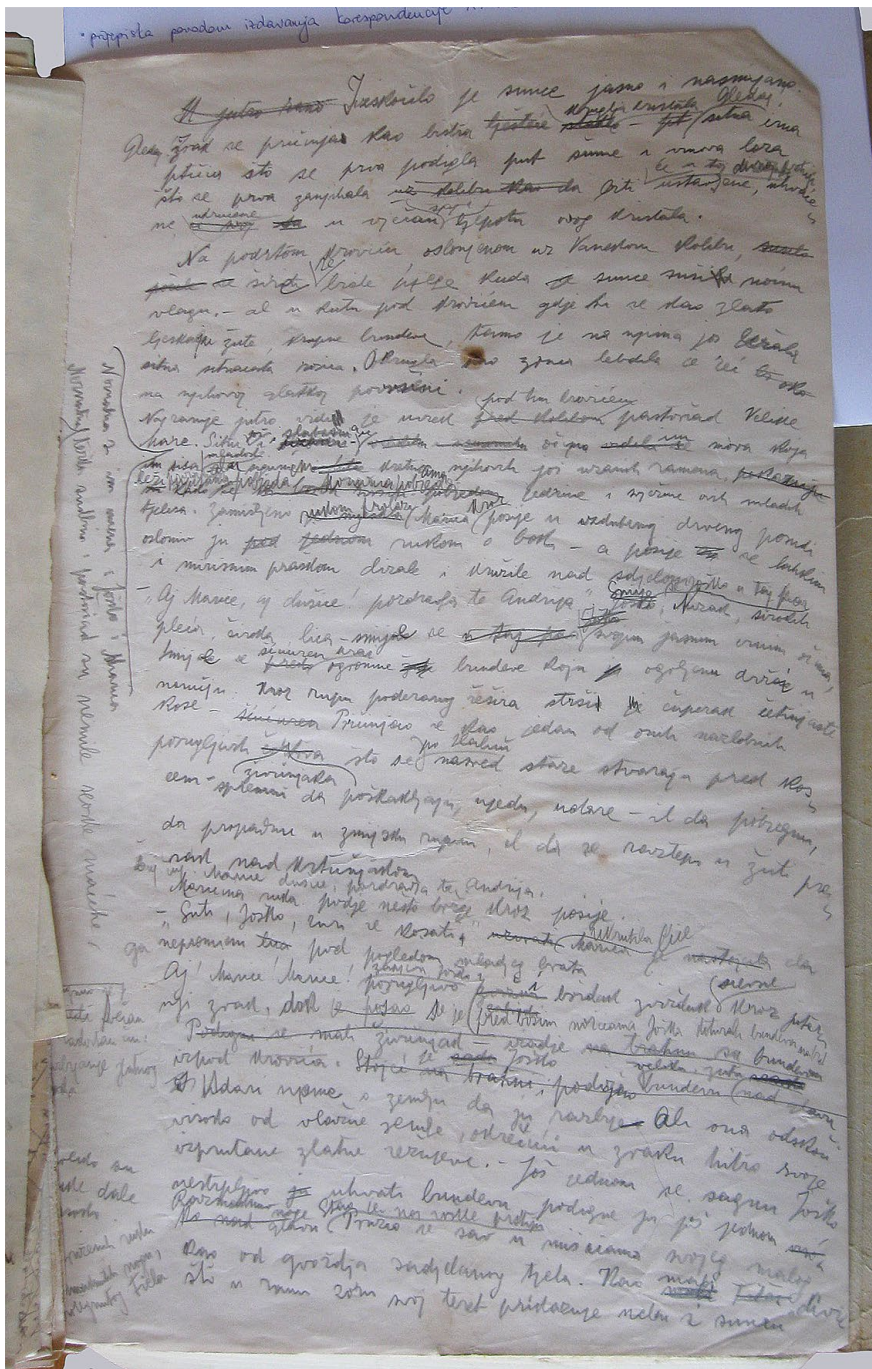
¹¹ Nije sasvim jasno je li riječ o cjelovitu slijedu pripovijedanja ili dvije stranice nedostaju. Naime, nakon stranice broj 13 slijedi stranica numerirana brojem 16, no na sadržajnoj razini priče ne uočava se značajnija pukotina – pripovijedanje na toj stranici započinje opisom radnoga jutra koje je svanulo sunčano i vedro.

koja joj služi kao štit. Kada se na stazi pod kolibom u tihim haličkim brdima začuju nečiji koraci, djeca prekidaju igru, a „na stazi iza visokoga grmlja“ (8) pojavi se „nakazna, izobličena pojava“ (8). Bio je to pogrbljen starac, „izvijenih neskladnih nogu, izduženih ruku“ (8), „trupa izbočenog na jednu stranu“ (8), koji se „držćuć na svim udima“ (8) uspinjao k Vanekovoj kolibi. Starca su zvali „stari Bobek“ (8), bio je slika bolesti i nemoći.

Sljedeća stranica pisana je crnom tintom, označena je brojem 9, a sadržajno ne slijedi tekst na prethodnoj stranici, već se radi o diskontinuitetu uzrokovanom, vjerojatno, nekim zagubljenim stranicama. Ovdje je riječ o Vanekovoj mladosti i odrastanju, opisuju se njegova najranija iskustva kada je od oca učio svakodnevne poslove kao što su sadnja ili rušenje stabala. Osobito ga se dojmilo rušenje stare kruške kada je promatrao oca, i zapamtio taj događaj do najsitnijih pojedinosti, a „neka izgubljenost obuzela je malu njegovu dušu“ (9). Kada je gorostasna kruška nakon dugotrajnih udaraca sjekirom srušena, u padu je zahvatila mlado stablo šljive te ga raskolila. No to je bila ona šteta koja se „mora trpeti“ (9), a tako je glasila, navodi se, „najčešća i najjača rečenica na Haliču-briegu“ (9).

Stranica nakon toga opet donosi tekst za koji je teško reći slijedi li u kontinuitetu onaj s prethodne stranice, osobito jer je autorica opet koristila grafitnu olovku. Tekst započinje slikom ranog sunčanog jutra oko Vanekove kolibe i zlatnih bundeva koje se ljeskaju na suncu. Pastorčad velike Mare je zaposlena. Marica u drvenoj posudi miješa posije kada joj Joško, smijući se, izruči pozdrave od Andrije te se skutri pored bundeve. Joško se tu uspoređuje s čovječuljkom iz narodnih vjerovanja: „Pričinjao se kao jedan od onih nazlobnih porugljivih živinjaka što se po Haliču nasred staze stvaraju pred koscem spremni da pošakljaju, ujedu, udare – il da pobjegnu, da propadnu u zmijsku rupu, i da se raztepu u žuti prah nad krtičnjakom“ (s.p.). Joško zadirkuje Maricu zbog Andrijinih pozdrava i pjevuši „Aj, Marice, Marice“. Marica ga kori, govori mu neka šuti i prione poslu. Joško tada uzme žutu bundevu i zamahne njome želeći je razbiti, no ona se odbije o zemlju. On tada još jednom visoko zamahne bundevom nad glavom, propinjući se „kao mali div što u ranu zoru svoj teret prikazuje nebu i suncu“ (s.p.).

Tu se rukopis prekida, tj. nisu nađene stranice koje bi slijedile jer ih autorica, vrlo vjerojatno, nije nikada ni napisala (**SI. 3**).

Sl. 3. Zadnja stranica nedovršenoga rukopisa Jaga-baba na Haliču.
 Fig. 3 The last page of the unfinished manuscript Jaga-baba na Haliču.

Osnovna poetička obilježja pripovijesti

Pripovijest iz obiteljskog života

Jaga-baba na Haliču podnaslovljena je žanrovskom odrednicom „pripovijest“ čime je autorica, čak i ako navedenu odrednicu shvatimo uvjetno i neodređeno,¹² signalizirala temeljni okvir u kojem želi oblikovati priču. Imala je u vidu, dakle, prozni tekst, i to takav koji primarnu referenciju nalazi u životu jedne obitelji, o čemu svjedoči njezin podnaslov. Takvim se naslovljavanjem pripovijest (a nije isključeno da je autorica imala i viziju romana) legitimira kao tzv. obiteljska pripovijetka, odnosno obiteljski roman. Riječ je o (dječjem) obiteljskom romanu ili pripovijesti (usp. Vrcić-Mataija 2011, Crnković i Težak 2002) u kojima se predočuje obitelj „koja postaje dominantna sociemska narativna figura“ (Vrcić-Mataija 2011: 151). Pripovjedni okvir obiteljske pripovijesti predstavlja prezentacija obiteljskog ozračja u kojem se najčešće istodobno javljaju i likovi djece i likovi odraslih (usp. Vrcić-Mataija na navedenom mjestu), pri čemu djeca nisu uvijek u prvome planu, već su samo istaknutiji članovi obiteljskog kruga koji ih bitno određuje (usp. Crnković i Težak 2002: 27). Upravo obiteljski kontekst i odnosi determinante su pripovijetke *Jaga-baba na Haliču* koja je, prije svega, slika jedne obitelji, njezinih odraslih i dječjih članova. Riječ je o seoskoj obitelji s više djece, gdje se kao zanimljiva psihemska narativna figura (usp. Peleš 1999), osobito u drugom poglavlju, izdvaja velika Mara, arhetipska figura zle maćehe. Djeca, pri čemu se najviše pozornosti pridaje Marici i Jošku, predstavljaju se u okviru svojih obiteljskih uloga, ponajprije onih vezanih uz poslove na polju i u domaćinstvu (Marica vodi krave na pašu, djeca zajedno skupljaju i čiste bundeve, miješaju posije). Riječ je o uobičajenim seoskim poslovima u kojima nisu nevažne tradicionalne rodne uloge, odražene na dječji svijet iz svijeta odraslih (Marica vodi krave na pašu, najstarija djevojčica brine se za najmlađe dijete, Joško zadirkuje Maricu zbog Andrije i igra se sjekiricom, ‘glumi’ napadača, itd.). Upravo navedeno svojstvo Vrcić-Mataija ističe kao bitno obilježje obiteljskih narativa (2011: 152):

Dječji likovi grade svoju osobnost pod snažnim utjecajem obiteljskih odnosa i likova odraslih, pronalazeći u njima uzore svoga djelovanja zbog čega nije rijetka pojava preuzimanja rodno tipiziranih obiteljskih uloga.

Pri tome se tradicionalne obitelji, kao jedan od dva temeljna obiteljska tipa

¹² Roman o šegrtru Hlapiću, primjerice, nosi podnaslov: „pripovijest za djecu“ (u prvoj rukopisnoj verziji „pripovijest za djecu od 6-9 godina“, što je u drugoj rukopisnoj verziji zamijenjeno podnaslovom „pripovijest za malu djecu“. Taj termin nalazimo i u autoričinim pismima, npr: „Pišem jednu pripovijest za Ristu Čudnovate zgođe šegrta Hlapića“ (pismo kćeri Nadi od 25. svibnja 1912, u: Brešić 2010: 159).

dječjih romana i pripovijesti,¹³ najčešće situiraju u ruralni ambijent, a strukturno je riječ o širim obiteljima koje obuhvaćaju najmanje dvije ili tri generacije. Potonje se ovdje odražava u smislu strukturiranja same obiteljske zajednice koja postaje temeljni tematski čimbenik priče, a koja je zadržala obje roditeljske uloge. Jedna je od njih, međutim, maćehinska uloga, umjesto majčinske. To je također potrebno promatrati kao preuzeti element književne tradicije, osobito u smislu nasljedovanja kanona usmene i autorske bajke, ali i drugih tradicionalnih oblika – legende, usmene priče, usmene epske poezije – u kojima je upravo maćeha jedna od najčešćih obiteljskih uloga, redovito negativno konotirana. Isti motiv maćehe B.-M. koristi i u nekim drugim tekstovima, primjerice, u bajci „Jagor“ u zbirci *Priče iz davnine* (1916/1985). Nerijetko, međutim, kod ove autorice nalazimo širu transpoziciju maćehinske dimenzije, kao zle žene uopće, kao arhetipa zle, promjenjive i moćne ženske prirode opasne po one koji joj se nađu na putu. To je vidljivo u realizacijama nekih ženskih likova mitološke geneze, kao što je baba Poludnica u bajci „Jagor“ ili Mokoš u bajci „Sunce djever i Neva Nevičica“, koji i nisu drugo nego varijante Jagine ženske prirode. Takva koncepcija ‘babajaginstva’ i ovdje je, čini se, trebala poslužiti kao temeljni idejni impetus priče, o čemu će još biti govora u nastavku.

Mitološki lik Babe Jage

Baba Jaga je mitološki, demonski ženski lik čiji nazivi još glase: „jendza, jandza, – ježi – jenžibaba“ (Vasiljev 1928: 53), odnosno „baba-iga, baba-ljaga, baba-ljagba, baba-oga, egibiha, bauška jagišnja, jaga-bura, egibišna, egišna, jagaja-baba“ (Ugrešić 2008: 236). Oko njezina imena postoje brojna tumačenja: da potječe od staroslavenskoga *ega/esa*, „što je slično litavskome *engti* i latvijskom *igt*, a čije je približno značenje: zlo, jeza, košmar, bolest“ (*ibid.*). Ona je „šumska baba-čarobnica – vještica“ (Tolstoj i Ljubinko 2001: 11). U slavenskim predajama, osobito ruskima, Baba Jaga živi u šumi, u kućici na kokošnjim nogama, čija je ograda od ljudskih kostiju, jede ljude, i najčešće je protivnik junaku, osobito time što nastoji „u peći ispeći uhvaćenu djecu“ (*ibid.*). Također, u nekim je pričama majka zmijama (*ibid.*), dok je u drugima, naprotiv, čak i od pomoći putniku ili junaku (*ibid.*, Balog 2011: 160). Ima jednu koštanu nogu, slijepa je i s ogromnim grudima, dok njezina veza sa šumom i divljim životinjama „upućuje na to da bi se njen lik mogao izvesti iz drevnoga lika domaćice zvjერი i svijeta mrtvih“ (Tolstoj i Ljubinko 2001: 11).

¹³ S obzirom na sliku obitelji u dječjem romanu i romanu za mladež možemo govoriti o dvama dominantnim tipovima obiteljskog romana, a to su obiteljski roman sa slikom tradicionalne obitelji i obiteljski roman sa slikom suvremene obitelji (usp. Vrcić-Mataija, 2011: 152).

Za razliku od uobičajenih interpretacija Babe Jage temeljenih na narodnim pričama, a tragom Nodilove koncepcije o dijadnoj boginji Vidi/Živi, i posebice dihotomije Vida/Živa – baba (ostarjeli Boginjin aspekt), te tragom Belajeve hipotetičke koncepcije o vili koja može figurirati kao Perunova supruga, Suzana Marjanić ističe hipotezu o mogućem konceptu „*južnoslavenske boginje u dijadnoj sponi vila – baba*“ (2005: 121). U tome smislu aspekt mlade i lijepe boginje, vile, uz koju se vežu iscjeliteljske moći, bio bi u kontrastu prema aspektu ostarjele boginje, babe, kojoj su u narodnim vjerovanjima pridodane „negativne valorizacije ženstva i praksa crne magije (baba vještica, baba vračara, ruska Baba Jaga, Baba Ruga, *babaroga*, babice kao porodiljni demoni)“ (*ibid.*). Marjanić spominje i narodna vjerovanja prema kojima vještice induciraju oluju i tuču.

Balog pak Babu Jagu dovodi u vezu s Hutom, šumskom vilom „s kokošnjim nogama i povesmom¹⁴ u rukama“ (2011: 156), koja lovi putnike po šumama, ističući sličnost njezina imena s imenom za drvenu kućicu u njemačkome (*die Hütte*) ili u engleskome (*hut*). Napominje da je Huta također i „naziv za kolibicu od granja i pruća, koju prave djeca potkalničkoga kraja“ (157). Balog se osobito bavio hrvatskom predajom o Babi Jagi nastalom u Gotalovu, prema kojoj je Baba Jaga „živjela nad barom koja se davno isušila i danas je tamo dio sela koji se naziva *Berek* – kajkavski naziv za močvarno tlo“ (160). Napominje, međutim, pozivajući se na druge istraživače, da predaje o Babi Jagi u Hrvatskoj nisu ograničene samo na Gotalovo, već ih zatječemo i u širem sjeverozapadnom i središnjem dijelu zemlje. Također, ističe intrigantnu podudarnost u imenu lika u kajkavskim i ruskim predajama (*ibid.*):

Ovo navodim stoga što prema filološkim zakonitostima o razvoju jezika danas u kajkavaca ne bi smjela postojati Baba Jaga istog izričaja kakav poznaju Rusi. Babu Jagu poznaju kazivači u Prigorju, Zagorju, Podravini – dakle, na prostoru cijele sjeverozapadne Hrvatske. Filolozi će morati iznaći rješenje tog problema njima znanim metodama.

Zbog vrebavanja djece u podne i žarenja koprivama, Balog također upućuje i na vezu Babe Jage i Babe Poldanjice, većini danas poznate upravo posredstvom bajke „Jagor“ Ivane B.-M., a predaje o kojoj nalazimo u Moslavini. U nekim hrvatskim krajevima poznata je i Baba Roga, koja također zločestu djecu odvodi u tamu, ali ne u Podravini (Balog 2011: 160) – nije, dakle, čudno, što je B.-M., koja je iz prve ruke poznavala podravsko-zagorski kraj okolice Varaždina, upotrijebila upravo onaj naziv koji je bio u optjecaju u tom kraju, tim više jer ga je poznavala i iz ruskih

¹⁴ 'Povesmo' je poluobrađeni dio konoplje iz kojega tek treba ispresti konac, a potom i tkaninu (Balog 2011: 156).

predaja.¹⁵ Bez obzira na točno ime koje ovaj lik nosi, Balog, oslanjajući se u prvom redu na Belajeva istraživanja, o Babi iz većine slavenskih narodnih kazivanja nudi zaključak (161):

Vjerojatno biće koje živi na pola puta između neba i podzemlja, svojevrсна čuvarica vrata podzemnog svijeta mrtvih, štoviše, ona će i sama nekoga tamo otproviti bude li se kretao izvan njezinih propisanih pravila.

U pričama se često smješta uz Pozoja (zmaja), ali katkada ona zna biti i Sunčeva baka ili majka, kod koje Sunce počiva. Je li onda ona mogući nadomjestak za Mokošu, kojoj je pravi opseg bivanja još i danas nepoznat?

Gotalovečka Baba Jaga svakako pripada Svetom trokutu (v. Sveti trokut), ako su točke u kojima se nahodi Pozoj (Veles) crkva sv. Ivana Krstitelja te Babino prebivalište doista povezane prema praslavenskom obrascu stvaranja sakralnog prostora, a vrlo je izvjesno da jesu.

B.-M. lik Babe Jage eksplicitno označava naslovom kao retorički najjačim tekstualnim signalom, vezujući je uz Halič, mjesto gdje se odvija radnja pripovijesti. Zanimljivo je, međutim, da autorica ne koristi sintagmu „baba Jaga“, uvriježenu u našem usmenom iskazu, već se odlučuje za oblik „Jaga-baba“. Taj je postupak, s jedne strane, moguće tumačiti kao svjesni odmak od narodnog, ponajprije usmenoknjiževnog predloška, no isto tako i kao jezično-stilski utjecaj ruskih narodnih priča kojemu je autorica i inače bila uvelike podložna, osobito u oblikovanju *Priča iz davnine* (usp. Bošković-Stulli 1970, Kos-Lajtman i Horvat 2012).¹⁶ To je, međutim, i jedina eksplicacija motiva Babe Jage u ovom nedovršenom tekstu. Pitanje koje se nameće jest ono o profilu i funkciji toga lika u konkretnom pripovjednom svijetu – kakvu viziju je, naime, autorica doista imala, tj. je li Baba Jaga lik koji je trebao postati sastavni dio priče na doslovnoj, sasvim konkretnoj fabularnoj razini, kao protagonist (pa uslijed nedovršenosti teksta do toga nije došlo), ili je pak transpozicija babajaginskoga motiva u književni svijet i bila zamišljena kao nešto što ostaje na alegorijskoj, simboličnoj razini. To je, naime, ona razina koju je moguće iščitati u nedovršenoj pripovijesti B.-M., a očituje se u liku zle maćehe koja indirektno upućuje na prepoznavanje babajaginskoga ženskoga načela. Velika Mara, Vanekova druga žena, doduše, i nije osobito stara

¹⁵ Balog upozorava na frapantnu sličnost određenih detalja vezanih uz prikaz lika Babe Jage u nekim narodnim pričama iz okolice Varaždina koje zapisuje Valjavec u svojoj zbirci iz 1890. i ruskih bajki (Balog 2011: 160).

¹⁶ Bošković-Stulli eksplicira: „Zanimljivije su za nas one formule koje nisu citati, nego su vlastita intervencija autoričina, inspirirana lekturom narodnih priča – i to prvenstveno ruskih priča, a ne naših. Takve su, npr., kovanice: momčići ludovčići (str. 7), javorići-župančići (str. 127), pa sestra Rutvica – što nas sve odmah sjeća ruskih formulističkih naziva kao batjuško-Morozuško, staruhagovoruh, lisička-sestrička, strelec-molodec, molodec-udalec, i dr.“ (Bošković-Stulli 1970: 172-173).

– eksplicira se da je bila mlada i lijepa, no i to da je „imala dosta taštine uzprkos početcima umora i izcrpljenosti koji su se na njezinom oštrom i odlučnom licu počeli pokazivati“ (B.-M. 1917: 16). Osobito je, međutim, zanimljiv dio koji slijedi: „Velika Mara bila je od onih maćuha kakove su prikazane i stalno stvorene u narodnim pričama“ (*ibid.*), čime autorica potvrđuje upućenost u narodni iskazni predložak. Takvom karakterizacijom referira se ponajviše na oštru, zlu maćehinsku narav, dok se drugačije žene, one „mekanije i bolje ćudi i neprihvaćaju stanja maćuhe“ (*ibid.*). U opisu se ističe bijela odjeća ove žene koja je „i u radne dane bila uzčuvanija i bjelija nego u drugih žena – njena crvena tkanica ležala je kruto i vješto svita oko strojnog tiela“ (*ibid.*). Ipak, njezina se pojava činila „nemilom i neugodnom“ (*ibid.*) jer je imala hladne oči i „izdignut nos“ (*ibid.*), dok na drugome mjestu također stoji da je bila „očiju kao staklo“ (s.p.).

Mitološka Baba Jaga u folklorističkoj se literaturi prikazuje kao reprezentant tamne strane majčinstva, kao „zla maćeha, zloguka primalja i lažna majka“ (Ugrešić 2008: 257). Upravo takav njezin aspekt istaknut je u liku velike Mare. Ne samo da se eksplicitno iznose njezine negativne osobine, nego one dolaze do izražaja i posredno, primjerice, u dramatičnoj situaciji kada mali Joško, ležeći u sijenu iznad kuće, „na nahižju“ (B.-M. 1917: 17), izvrgnut hladnom jesenskom vjetru, doziva: „Mama! Zima! Ziiimaaa!!“ (*ibid.*), a maćeha se ne odaziva. Važno je napomenuti da se u starohrvatskoj mitologiji baba Jaga ponekad spominje upravo u kontekstu leda i zime, kao žena diva Leđana (usp. Sučić 1943: 34-36, Ledić 1973: 117-153). Njezina je hladnoća, dakle, vanjska i unutarnja. Potonja u priči Ivane B.-M. dolazi višestruko do izražaja – primjerice, u situaciji kada su djeca u poslu, a maćeha ih strogo nadgleda, ili pak u situaciji kada se mala Marica nakon oluje vraća s kravama kući, a maćeha nije pokazala ni malo radosti što se dijete vratilo živo i zdravo, nego, upravo suprotno, „ona je rezkim glasom vikala na Maricu“ (B.-M. 1917: 13).

U fizičkoj pojavnosti velike Mare možemo pronaći i nekoliko drugih osobina koje dijeli s Babom Jagom. Jaga, naime, iako hipertrofiranih ženskih simbola (velike grudi, koliba, stupa), ima i određene muške osobine (usp. Ugrešić 2008: 258): velika je, visoka i s dugačkim nosom. Upravo potonje, dug i šiljat nos, „jedna je od najmarkantnijih Baba Jaginih fizičkih osobina“ (268), pri čemu takav nos upućuje na „bivši ptičji kljun“ (*ibid.*). Također, maćeha iz priče autorice B.-M. živi u kolibi, na granici dvaju svjetova, onog šumskog i onog ljudskog, što je još jedno svojstvo koje joj je zajedničko s Babom Jagom (usp. Pinkola Estés 2005: 108), upravo kao i to da ju je moguće dovesti u vezu s olujom i nevremenom. Glavnina drugoga poglavlja („Oluja“) u znaku je upravo nevremena. Konačno, postoji još

jedan detalj po kojemu su velika Mara i Baba Jaga srodne, a to je veza s tkanjem, tkaninom. Ugrešić ističe: „Babu Jagu znamo zateći u bajkama s vretenom u rukama, a junakinjama bajki Baba Jaga često daje tkalačke zadatke“ (279). B.-M., opisujući Vanekovu ženu, posebnu pozornost poklanja bijeloj boji njezine odjeće, s crvenim detaljima (1917: 16).

Važno je napomenuti da status prelje Baba Jaga zadobiva ponajviše u ruskim pričama, no znamo li da se autorica ne samo izvrsno služila ruskim jezikom, nego i čitala Afanasjeva na ruskom, i pri tome radila detaljne zabilješke (usp. Kos-Lajtman i Horvat 2012), utjecaj ruskih interpretacija babajaginstva na B.-M. nimalo ne začuđuje. Tim više jer je, kao što je malo prije spomenuto, u obradi ovoga motiva uočena mjestimična izrazita kompatibilnost pojedinih usmenih priča kajkavskoga govornog područja koje Valjavec donosi u zbirci iz 1890.¹⁷ s ruskim verzijama, a nedvojbeno je utvrđeno da je B.-M. također čitala njegovu zbirku usmenih priča iz 1858. (usp. Kos-Lajtman i Horvat 2011).

Neoromantička sugestivnost – slika kao osnovna strukturalna jedinica

Iako je doba u kojemu je stvarala B.-M. u formacijskom smislu obilježeno pluralizmom pravaca i književnih intencija, u glavnini opusa ove autorice (*Priče iz davnine, Bajke i basne, Slike*, i dr.) zamjetne su tendencije „neoromantičarske književne svijesti“, kako to specificira Zima (2001a: 289-295), tumačeći njezinu kompatibilnost tendencijama europskih književnosti s kraja 19. stoljeća elementima bajkovne stilizacije, mitske slike svijeta, secesijske vizualnosti i književne fantastike (2001b: 10-11). Ujedno uočava i otklon B.-M. od tadašnje polifone hrvatske književne svakodnevice, obilježene zalaskom intimističko-esteticističkog pjesništva, probojem ekspresionističke poetike te zbiljom bitno determiniranom ratnim kontekstom (*ibid.*). Slične karakteristike dolaze do izražaja i u ovome rukopisu, pri čemu se najviše ističe secesijska dekorativna vizualnost, izražena mnoštvom sugestivnih i detaljno razrađenih opisa, ponajviše krajolika i prirodnog svijeta uopće. Vidljiva je u osnovi romantička, dihotomna i proturječna predodžba prirode kao hirovite, divlje, pomalo izvan sfere racionalnoga čovjekova dohvaćanja, a opet čovjeku bliske i nužno s njime povezane (usp. Bobinac 2012). Neke od najdojmljivijih slika jesu slike čudesne, gotovo nadrealne doline u kojoj je smještena Vanekova koliba, kao i sugestivne slike nastajanja oluje te njezina dramatičnost (B.-M. 1960: 227):

Bila je čudnovato odijeljena od ostatka svijeta. S najuže strane, otkud je izvirao potok, zatvaralo je uvalu brdo obrašteno starom kestenovom šumom, a s desna i s

¹⁷ Varaždinski profesor i folklorist Matija Kračmanov Valjavec sakupljač je i priređivač nekoliko zbirki hrvatskih i slovenskih narodnih priča.

lijeva obronci na kojima su ležali nepravilni i čudnovati komadići voćnjaka, s gustim, mjestimice poludivljim krošnjama. U te je čudnovate oblike ulazila prvobitna i drevna gospodarica plodne zemlje: gusta i čvrsta ledina, te ih opasivala sa svih strana širokim pojasima.

Putevi što su krivudali nizdol, po obronku, preko ledina i međaša, otkrivali su tešku, žutu, izderanu zemlju i pokazivali su jasno, da ljudi prelaze onuda, kud si je prvobitno jesenska kiša prodrila put u dolinu.

Otrcani slamnati krovovi kolibica virili su pogdjegdje iza visokih živica, no toliko su naličili na slučajne hrpe posušene trave ili na male stogove zaboravljene slame, da gotovo i nisu svjedočili o prisutnosti ljudi.

Ta šarolika i isprutana slika odražavala se malo ne posve jednaka na oba obronka, s lijeva i s desna uvale i potoka.

Također i u ovome ulomku (B.-M. 1917: 7):

Mlaz vode koji je iz lagvića potekao jasan i blistav, potamnio je, požutio. Smračilo se iznenada. Sagnut k zemlji i ne dižuć pogleda, znao je Vanek da dolazi oluja. Iznenada, ugasnuo sjaj u mlazu vode, i smračilo se nebo. [...] Gromadni oblaci stajali su još duboko na obzorju. Samo dva, tri malena i okrugla oblačića, crni i sbijeni u svojoj jezgri, a bijeli kao pamuk i razkidani na okrajcima, dojurili kao pretječe. Nosio ih je strašan vjetar koji je visoko po nebu kružio. Iako je nad dolinom zrak bio još tih, a nebo vedro, onom bjelkastom usijanom vedrinom ljetnih dana, ipak se taj vjhor gornjih slojeva osjećao, pišući visoko po nebu neke velike kolebajuće, posve prozirne i jedva primjetljive oblike, koji su se svijali i odvijali u velikim kruzima i lukovima.

Čovjek je prikazan u korelaciji s prirodom – njegovo stanje, raspoloženja, a ponekad i sam opstanak fatalistički ovise o njoj. To je najistaknutije u prvom poglavlju gdje se eksplicitno ističe Vanekova ovisnost o prirodi, impliciranjem, zapravo, holističke vizije povezanosti svih prirodnih elemenata: „U toj velikoj zajednici prirode, koja je obuhvaćala sve što je poznao Vanek, bilo je daleko neizbježno, a uslijed toga i laglje snošljivo dijeliti zlo, kome je povod bio tako jasan i bliz“ (B.-M. 1960: 229).

Takve su slike često prožete stilizacijom koja ih asocijativno približava folklornoj i mitskoj slici svijeta, sferama narodnih vjerovanja, praznovjerja i fantastičnih predodžbi, kao što je, primjerice, u spomenutoj slici gdje se mali Joško uspoređuje s čovječuljkom iz narodnih vjerovanja. To je, međutim, tek dojam, površinski efekt koji proizlazi iz povremenih aluzija na narodni predložak ili iz pojedinih konstrukcija. Detaljne, kompleksne i dinamične slike koje zatječemo u ovom tekstu, kao i u ostalim autoričnim tekstovima, daleko su od tipiziranih slika kakve nudi usmena priča.¹⁸ Opisi su stoga bitan dio priče, ona je na njima utemeljena, a to je naznačeno već i imenicom „prizori“ iz podnaslova pripovijetke (*Prizori iz života Vaneka Juga i njegove porodice*). Slikovitost je, međutim, ovdje u dvostrukoj ulozi – ona je s jedne strane stilska odrednica, komponenta rečenične

¹⁸ U kontekstu *Priča iz davnine* na isto upozorava Bošković-Stulli (1970: 177).

imaginacije, dok je s druge strane oblikovno, kompozicijsko načelo. Pripovijest je, naime, strukturirana kao skup slika – njezin siže izvire iz slika koje se fragmentarno nadovezuju jedna na drugu. Deskriptivnost priče o Vaneku i njegovoj obitelji jest, dakle, dubinsko načelo diskursa, njegov temeljni iskazni modalitet.

Kajkavska jezična komponenta

Iako je pripovijest najvećim dijelom pisana onodobnim književnim jezikom, pri čemu je u rukopisu i strojopisu zamjetna uporaba korijenskog pravopisa, a često i nekih drugih, danas arhaičnih rješenja (neprovođenje jednačenja suglasnika, nedosljednost u pisanju negacija) koje su i inače karakteristika ove autorice,¹⁹ u pojedinim dionicama teksta, ponajviše u dijalozima, autorica se odlučila za kajkavsku jezičnu varijantu, onu kakvu je i sama mogla susresti upravo na Haliču i u njegovoj okolini. Primjera ima više, donosimo tek neke. Tako u situaciji strašnog nevremena starija djevojčica tješi mlade dijete: „Muči, muči, Ivek, neboj se, Bogek se kara“ (B.-M. 1917: 13). Kada se Joško i Marica igraju vani, i čuju da netko dolazi, Joško pita: „Što to ide?“ (8). Također, i na pojedinim mjestima u pripovjednim dionicama, primjerice, kada poseže za nekom frazom kako bi se uvjerljivije predočio život ljudi zagorskog kraja, pripovjedački glas oslanja se na zagorski kajkavski idiom. Izvrstan je primjer naglašavanje sintagme da se „mora trpeti“ (17). Jasno je da je ovakvo posezanje za kajkavskim idiomom sasvim funkcionalno, u svrhu što jačeg i uvjerljivijeg situiranja zbivanja u predviđeni geografski okvir. Takva jezična rješenja kompatibilna su s bogatim opisima zagorskoga krajolika, ali i s drugim detaljima u prikazu likova (nošnja velike Mare,²⁰ narodna vjerovanja o čovječuljcima, fatalistički svjetonazor) koji uvjerljivo predstavljaju atmosferu jednog hrvatskog kraja te tradicionalan način života i razmišljanja onih koji su ga naseljavali.

Zaključno o *Jagi-babi na Haliču*

Pronalazak pripovijesti *Jaga-baba na Haliču* od velikog je značenja ne samo za razmatranje konkretnoga književnoga opusa B.-M., već i u kontekstu dubljeg poznavanja autoričinih kulturnih i socijalnih interesa kao i cjelokupnog biografskog konteksta kojim je ovaj opus bitno determiniran.²¹ Iako nedovršena, pripovijest prije

¹⁹ U tekstu objavljenom u *Zagorskom kalendaru* uredničkom intervencijom, koja je mnogo više odgovarala jezičnom stanju u drugoj polovici 20. stoljeća, napušten je takav pristup.

²⁰ U varaždinskom kraju, kao sastavni dio nošnje, žene su na glavi nosile *pocelicu*, a ispod *pocelice* kosa se sa strane slagala u *kofrtale*, smotane pletenice (usp. Kašpar 1983: 114).

²¹ Novopronađena pripovijest, s pripadajućim kritičkim aparatom, trebala bi biti obavljena u sklopu kritičkog izdanja *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Realizacija toga višesveščanog projekta u tijeku je od 2010. godine pod glavnim uredništvom Vinka Brešića.

svoga upućuje na snažnu osobnu vezu autorice sa zagorskim krajem, najizrazitije obilježenu činjenicom redovitog posjećivanja obiteljskog vinograda i pripadajućeg imanja. Iako o navedenoj povezanosti svjedoče i neki drugi, mahom paratekstualni zapisi – primjerice, autoričina autobiografija i njezine rukopisne bilješke koje upućuju na detaljno čitanje kajkavskih narodnih priča u Valjavčevu izboru – u književnom smislu tek *Jaga-baba na Haliču* potvrđuje relevantnost navedenoga.

Nadalje, pokazana je naslovom eksplicirana činjenica motivske ukorijenjenosti priče u slavenski mitološki svijet, posezanjem za likom Babe Jage, čime je ovaj tekst u bliskoj motivskoj vezi s autoričnim bajkovnim ostvarenjima koja su joj priskrbila najbolju reputaciju. Činjenica je, međutim, da naslovni lik Jage-babe ostaje nedovoljno realiziran, tj. da nam njegov fenotip djelomice izmiče uslijed pripovjedne nedovršenosti. Ipak, već i temeljem fragmentarnog rukopisa moguće je s priličnom sigurnošću tvrditi da je predodžba Babe Jage u priči bila zamišljena u okviru simboličke realizacije kroz lik maćehe velike Mare, Vanekove druge žene. Riječ je o liku koji u tekstu funkcionira na način da utjelovljujući arhetip maćehinstva, istodobno biva snažno determiniran bitnim odrednicama babajaginskog principa, kako fizičkim, tako i psihičkim i funkcionalnim – ona je zla, hladna, bezosjećajna žena, osobito prema djeci, velikog šiljatog nosa, određena životom na granici dvaju svjetova (šume i čovjeka), te, indirektno, kontekstom nevremena. Osim toga, prisutan je i naznačeni motiv tkanine, odnosno tkanja. Naravno, moguće je tek spekulirati o tome koja bi od navedenih obilježja i na koji način bila iskorištena u daljnjoj narativnoj razradi priče.

Neprijeporno je, međutim, da je pripovijest koncentrirana oko Vanekove obitelji kao temeljnog sadržajnog nukleusa, kao i to da na svjetonazornoj razini duboko korespondira s tradicijom ruralnog zagorskog kraja, s načinom života, običajima i životnim praksama seljaka. Potonje inducira pripovjednu projekciju sveobuhvatne povezanost čovjeka i prirode, spokojne pomirenosti sa životom u svim njegovim vidovima – kako kroz odnos prema prošlosti (preci kao neprijeporan izvor vještina i spoznaja), tako i kroz odnos prema sadašnjosti (smireno prihvatanje strašne oluje i načini ponašanja dok ona traje), a također i prema budućnosti koja se ne problematizira.

Ostaje tek nagađati bi li (i u kojoj mjeri) autorica, sklona sferama fantastike koja izvire iz narodnih predaja i mitoloških koncepcija, i u ovoj priči zašla u njezino područje, ili bi priča ostala ukotvljena u realan geografsko-povijesni kontekst zagorskog priselka. Odabrano je načelo fragmentarnog pripovijedanja kojim se potire jedinstvena, koncizna fabula te dodatno intenzivira artificijelnost predstavljena svijeta, kao i otklon istoga od usmenoknjiževnog iskaza, ali i neoromantička vizualnost. Takva snažna vizualnost postiže se privilegiranjem

slike kao temeljne strukturne jedinice teksta, kako na globalnoj razini (gdje slika figurira kao temeljno načelo narativnog komponiranja), tako i na onoj stilskoj (gdje se slikom uspostavlja specifična vizualnost rečenice). Sklad svih elementa koji determiniraju život u okviru društvenoga i prirodnog okružja (čovjeka, prirode, tradicije) pri tome postaje temeljni idejni horizont na kojem se ispisuje priča, a intenzifikacija međuovisnosti pojedinih sastavnica dodatno se postiže uporabom specifičnog kajkavskog govora u dionicama koje pripadaju likovima ili sintagmama koje pridonose dojmu autentičnosti prikazanog svijeta. Možda nije naodmet spomenuti da o bliskosti autorice upravo s tim geografskim podnebljem svjedoči i pjesma „Trakošćanu“ (1963), još jedan njezin slabo poznati tekst. Iako je to već tema za neki drugi rad, i ta pjesma, upravo kao i pripovijest koju smo ovdje razlagali, upućuje na činjenicu da u stvaralaštvu najpoznatije i najprevođenije hrvatske dječje književnice još uvijek postoje ‘prazna’, neistražena mjesta.

Popis literature

Primarna literatura

- Arhiv obitelji Brlić, kutija 82. svežnjic 21.
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1917. *Jaga-baba na Haliču (Prizori iz života Vaneka Juga i njegove porodice)*, nedovršen rukopis (Arhiv HAZU).
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1960. „Vaneka Juga udio (Glava I. nedovršene pripovijesti *Baba-Jaga na Haliču*)“. *Zagorski kolendar* (10): 227-230.
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1963. „Trakošćanu“. *Zagorski kolendar* (16): 163-164.
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1916/1985. *Priče iz davnine*. Split: Logos.
 Valjavec, Matija Kračmanov. 1858. *Narodne pripovjedke.– skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec*. Varaždin: Josip pl. Platzer.

Sekundarna literatura

- Balog, Vid. 2011. *Hrvatska bajoslovlja*. Zagreb: AGM.
 Bobinac, Marijan. 2012. *Uvod u romantizam*. Zagreb: Leykam international.
 Bošković-Stulli, Maja. 1970. „Priče iz davnine i usmena književnost“. U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*, Dubravko Jelčić, ur., 163-180. Zagreb: Mladost.
 Brešić, Vinko, ur. 2010. *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić. Kritičko izdanje. Romani*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
 Brlić, Ivo. 1960. „Ivana Brlić-Mažuranić na Hališču“. *Zagorski kolendar* (10): 219-226.
 Brlić, Ivo. 1970. „Životopis“. U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*, Dubravko Jelčić, ur., 249–254. Zagreb: Mladost.
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930a. „Autobiografija“. *Hrvatska revija* 3 (5): 241-249.
 Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930b. „O postanku Priča iz davnine (Pismo sinu dru Ivanu Brliću)“. *Hrvatska revija* 3 (5): 289-290.
 Crnković, Milan i Dubravka Težak. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955*. Zagreb: Znanje.

- Jelčić, Dubravko, ur. 1970. *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Mladost.
- Kašpar, Libuše. 1983. „Nošnja maruševčkog kraja i njezina rekonstrukcija“. *Etnološka tribina* 11-12, (4-5): 111-116.
- Kos-Lajtman, Andrijana. 2011. *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kos-Lajtman i Jasna Horvat. 2011. „Ivana Brlić-Mažuranić: nova konstrukcija izvora i metodologije“. *Fluminensia* 23 (1): 87-99.
- Kos-Lajtman i Jasna Horvat. 2012. „Utjecaj ruskih mitoloških i usmenoknjiževnih elemenata na diskurs „Priča iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranić“. U *Peti slavistički kongres – zbornik radova. Knjiga 1*, Turk, Marija i Ines Srdoč-Konestra, ur., 207-214. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Ledić, Franjo. 1973. *Divovski svijet prahistorije. Tragom postanka divovskog mita*. Zagreb: vlastita naklada.
- Marjanić, Suzana. 2005. „Vještije psihonavigacije i astralna metla u svjetovima hrvatskih predaja kao (mogući) aspekti šamanske tehnike ekstaze (i transa)“. *Stud. ethnol. Croat.* 17: 111-169.
- Pinkola Estés, Clarissa. 2005. *Žene koje trče s vukovima*. Zagreb: Algoritam.
- Pintarić, Ana, ur. 2005. *Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*. Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Matica hrvatska Osijek, Filozofski fakultet Pečuh.
- Sučić, Nikola. 1943. *Hrvatska narodna mitologija*. Zagreb: Grafika.
- Tolstoj, Svetlana i Ljubinko Radenković, ur. 2001. *Slovenska mitologija – enciklopedijski rečnik* (prijevod s ruskog). Beograd: Zepter Book World.
- Ugrešić, Dubravka. 2008. *Baba Jaga je snijela jaje*. Zagreb: Vuković & Runjić.
- Vasiljev, Spasoje. 1928. *Slovenska mitologija*. Beograd: Srbobran.
- Vrcić-Mataija, Sanja. 2011. „Prilog tipologiji hrvatskoga dječjeg romana“. *Fluminensia* 2 (2): 143-154.
- Vukelić, Verica, ur. 1994. *Ivana Brlić-Mažuranić: Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994*. Slavonski Brod: Matica hrvatska Slavonski Brod.
- Zima, Dubravka. 2001a. „Bajke Ivane Brlić Mažuranić“. U *Drugi hrvatski slavistički kongres Osijek – zbornik radova II.*, Sesar, Dubravka i Ines Vidović Bolt, 289-295. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Zima, Dubravka. 2001b. *Ivana Brlić Mažuranić: monografija*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Zlatar, Andrea. 1998. *Autobiografija u Hrvatskoj*. Zagreb: Matica hrvatska.

Andrijana Kos-Lajtman

University of Zagreb, Faculty of Teacher Education, Division in Čakovec
 Universität Zagreb, Fakultät für Lehrerbildung, Abteilung Čakovec

Jaga-baba na Haliču: A Recently Found Manuscript of Ivana Brlić-Mažuranić

This paper deals with the almost unknown text of Ivana Brlić-Mažuranić, Jaga-baba na Haliču [Yaga Baba on Halič Hill], discovered in the archives of Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (Croatian Academy of Sciences and Arts) in April 2012. It is a narrative about Baba Yaga, a mythological creature, a Slavic witch, with a plot set on Halič, a hill

near Varaždin, where the author had strong family ties. This prose text is an unfinished, fragmentary narrative, only parts of which were published in 1960 in Zagorski kolendar [Zagorje Almanac]. After the author died, the manuscript went to her son, Ivo Brlić. Tracing it back, we find it listed in the Brlić Family Archives. However, the actual manuscript had been lost until its recent discovery. The paper discusses the textual and formal aspects of Ivana Brlić-Mažuranić's writing in the discovered narrative and positions it in a wider context: the literary, historical and autobiographical aspects of the author's writing, her neoromantic orientation and her preoccupation with Slavic mythological motifs, and with the local region of Hrvatsko Zagorje as the thematic background of the story.

Keywords: *Halic, Ivana Brlić-Mažuranić, Jaga-baba na Haliču [Baba Yaga on Halič Hill], Baba Yaga, unfinished text, manuscript, family story*

Das wiedergefundene Manuskript *Jaga-baba na Haliču* von Ivana Brlić-Mažuranić

*In diesem Beitrag werden erste Einblicke in den bis heute größtenteils unbekannt gebliebenen Text *Jaga-baba na Haliču* [*Jaga-baba vom Halič-Berg*] von Ivana Brlić-Mažuranić gewährt, der im April 2012 im Archiv der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste gefunden wurde. Es handelt sich um einen Erzähltext, dessen Handlung sich auf Halič, einem Berg in der Nähe der kroatischen Stadt Varaždin, vollzieht, wo Ivana Brlić-Mažuranić im familiären Kreis einen Teil ihrer Jugend verbrachte. Die Erzählung blieb unvollendet und liegt nur in Fragmenten vor, die 1960 in Zagorski kolendar [Zagorje-Kalender] auszugsweise veröffentlicht wurden. Nach dem Tod der Autorin, ging das Manuskript an ihren Sohn Ivo Brlić über. Ungeachtet der Tatsache, dass der Text im Archiv der Familie Brlić unter seinem Titel aufgelistet ist, verschwand dieser spurlos und wurde erst kürzlich wiederentdeckt. Der Beitrag widmet sich den inhaltlichen und gestalterischen Aspekten des Textes. Ferner erfolgt eine Verortung im breiteren literaturhistorischen und autobiographischen Kontext des Schaffens von Ivana Brlić-Mažuranić. Dabei stehen die neuromantische Ausrichtung ihres Schaffens, ihr bevorzugter Aufgriff von Motiven aus der slawischen Mythologie, sowie die Region von Hrvatsko Zagorje als thematischer Hintergrund der Textgeschichte im Vordergrund.*

Schlüsselwörter: *Halič, Ivana Brlić-Mažuranić, Jaga-baba na Haliču [Jaga-baba vom Halič-Berg], Baba Yaga, unvollendeter Text, Manuskript, Familiengeschichte*